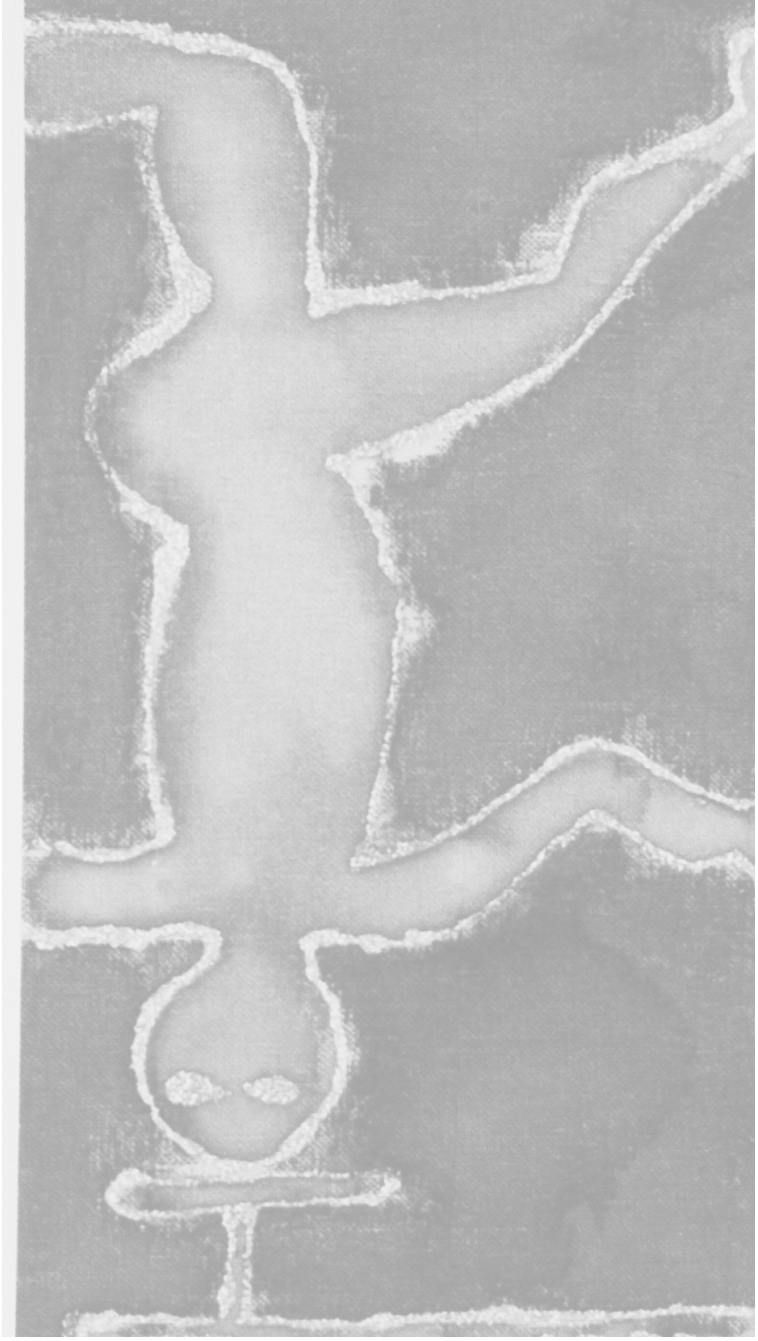

Handicapovaní v české fotografii po roce 2000

Lucie Zeibichová / Teoretická bakalářská práce

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko - přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie
Opava 2021

Handicapovaní v české fotografii po roce 2000

The subject of disability in Czech photography since 2000

Teoretická bakalářská práce
Lucie Zeibichová

Obor: Tvůrčí fotografie
Vedoucí práce: doc. Mgr. Václav Podestát
Oponent: doc. Mgr. Jiří Siostrzonek, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko - přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie
Opava 2021

Abstrakt

Předmětem této bakalářské práce je zpracování tématu handicapovaných osob v české fotografii po roce 2000. Rozhodla jsem se popsat fotografické přístupy současných českých autorů, kteří se zmíněným tématem dlouhodobě zabývají nebo zabývali. Cílem mé práce je přimět k zamyšlení nad hodnotami člověka jako takového.

Klíčová slova: handicap, osoby se zdravotním postižením, společnost, Jindřich Štreit, +fotografie, integrace, postoje, emoce, hodnoty

Abstract

The objective of this bachelor work is to deal with the topic of handicapped people in the frame of Czech photography since 2000. I have decided to describe photographic approaches by several current Czech authors who have been dealing with that issue for long time or they used to. The main point of this work is to make reader think about human value itself.

Keywords: handicap, handicapped people, company, photography, integration, attitudes, emotions, values

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Akademický rok: 2019/2020

Jméno a příjmení: Lucie Zeibichová

Osobní číslo: F160186

Studijní program: B8204 Filmové, televizní a fotografické umění a nová média

Studijní obor: Tvůrčí fotografie

Název tématu: Handicapovaní v české fotografii po roce 2000

Téma anglicky: The subject of disability in Czech photography since 2000

Zadávající ústav: Institut tvůrčí fotografie

Zadání: Předmětem této bakalářské práce je zpracování tématu handicapovaných osob v české fotografii po roce 2000. Rozhodla jsem se popsat fotografické přístupy současných českých autorů, kteří se zmíněným tématem dlouhodobě zabývají nebo zabývali. Cílem mé práce je přimět k zamyšlení nad hodnotami člověka.

Literatura:

Jaroslav Kráčmar: Náš svět, 1998.
Jindřich Štreit: Mezi námi, 2001.
Jindřich Štreit: Spolu, 2003.
Jindřich Štreit: Cesty života, 2003.
Jindřich Štreit: Jedno světlo, 2010.
Jindřich Štreit: Ruku v ruce, 2017.
Daniel Šperl: ...bez hranic, 2001.
Dagmar Hochová: Zadním východem, 2008.
Občanské združení 7,65: Úhel pohledu, 2008.
Imrich Veber: Nejeden život, 2009.
Imrich Veber: Mejdan podle plánu, 2017.
Miloš Svoboda, Rostislav Honus: Ukaž mi cestu, 2017.

Vedoucí práce: doc. Mgr. Václav Podestát

Datum zadání práce: 26. 7. 2021

Souhlasím se zadáním (podpis, datum):

. . . . . .

prof. PhDr. Vladimír Birgus

vedoucí ústavu

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a pouze ze zdrojů uvedených.

Souhlas se zveřejněním

Souhlasím, aby tato bakalářská práce byla zařazena do Univerzitní knihovny Slezské univerzity v Opavě, do knihovny Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a zveřejněna na webových stránkách Institutu tvůrčí fotografie FPF SU v Opavě.

Poděkování

Chci poděkovat vedoucímu mé práce doc. Mgr. Václavu Podestátovi za mnoho cenných rad a doporučení. Ráda bych vyjádřila svou vděčnost Doc. Mgr. Jindřichu Štreitovi, za jeho laskavost a nedocenitelnou pomoc při vzniku této písemné práce a v neposlední řadě také Davidovi za pomoc při realizaci a korektuře. Rovněž děkuji mé skvělé rodině za pomoc a podporu.

V Opavě, 30. 7. 2021
Lucie Zeibichová

Obsah

/ Úvod 8
/ Cesta nevlídnými časy 10, 11

/ **Richard Avedon**
/ **Mary Ellen Mark**
/ **Diane Arbus**
/

/ Václav Podestát
/ Jindřich Štreit
/ Roman Sejkot
/ Současná fotografie handicapovaných 25
/ Jindřich Štreit
/ Michael Hanke
/ Ján Rečo
/ Milan Jaroš
/ Šimon Pikous
/ Jarmila Štuková
/ Nadace Olgy Havlové
/ Profesní povinnosti informovat
/ Závěr
/ Jmenný rejstřík
/ Literární zdroje, internetové zdroje

Úvod

Než jsem začala psát svou závěrečnou práci, dlouho jsem přemýšlela, jak mám téma správně uchopit. Kromě důležitosti této práce pro završení bakalářského studia má i jasný osobní rozměr, a to především v rámci sebereflexe a vlastního osobnostního rozvoje. Předmětem mé písemné práce je přivést pozornost k tomuto tématu pomocí slova a obrazů vybraných současných autorů a nastínit tak lepší stránku s tématem spojenou. Fotografická tvorba, kterou představím, nezobrazuje žádnou prvoplánovou jednoduchost, ale snahu o co nejvýstižnější a nejosobitější autorské dílo, které by mělo svou výtvarnou formou přispět k emotivnějšímu přijetí širokou veřejností. Toto téma bohužel není nositelem lukrativních nabídek, ale ukrývá v sobě cosi ze síly i slabosti člověka. Práce má dále nabádat odborné pracovníky zabývající se problematikou zdravotně postižených k hledání prostředků, které budou zvyšovat zájem společnosti o tyto lidi.

Zastávám názor, že zdraví lidé mají obecně sklon k pesimismu, nechávají se pohlcovat povinnostmi a stresem a radost z všedních dní se často zcela vytrácí. Nemá smysl čekat, až nás zpět k důležitým hodnotám v životě člověka přivede nemoc, zranění, smrt či jiná osobní tragédie. Život se dá žít naplno a v tomto okamžiku. Inspirace pro nás pro všechny by mohla být energie a radost ze života, kterou například mentálně postižení často přímo překypují, zatímco nám zdravým se nedostává. Myslím, že je nutné toto téma neustále otevírat, neboť tělesně i mentálně postižení lidé žili, žijí a budou žít mezi námi vždycky a nikdy nevíme, jestli se to někdy nebude týkat i nás samotných. Mým cílem je tedy také osobní zamyšlení nad životem handicapovaných lidí.

„Kdo chce, hledá způsoby; kdo nechce, hledá důvody.“

(Lidová moudrost)

Cesta nevlídnými časy

Ve středověku byl přírodovědný přístup k duševním chorobám do velké míry nahrazen náboženským výkladem. Vzdělanost i medicínu po rozpadu římské říše ovládla a spravovala církev. Výše zmíněná melancholie byla v době vrcholného středověku chápána jako hříšná „acedia“ či nechuť k životu (taedium vitae). Léčbou byla tvrdá tělesná práce. Medicína tradovaná řeckými a římskými lékaři byla dále pěstována a rozvíjena v rozpínajícím se arabském světě učenci všech vyznání. Ti se opírali o empirické základy diagnostiky a léčby. V Bagdádu vzniklo psychiatrické oddělení v roce 705, kolem roku 800 zde byla nemocnice (bimaristan) pro duševně nemocné, stejně jako v Damašku a Káhiře. V nemocnicích pracovali arabští, židovští i křesťanští lékaři. V arabském světě a v nemocnicích na muslimy ovládané části iberského poloostrova se pěstovala medicína i věda. Velcí arabští lékaři jako Avicenna (Ibn Síná, cca 980–1037) nebo Averroes (Ibn Rušd, 1126–1198) vycházeli z antické medicíny a navazovali na Hippokrata, Celsa a Galena. Během staletí specializované péče vznikala podrobnější klasifikace duševních nemocí, poznatky se hromadily. Arabští učenci zkoumali mozek, mozkové nervy i cévní zásobení mozku. Věděli například, že mozkové komory se rozšiřují při úpadku osobnosti.

Medicína se v Evropě vyučovala od jedenáctého století na prvních školách univerzitního typu s mezinárodním profesorským sborem. Takové školy byly například v Salernu na jihu Itálie, později ve francouzském Montpellier a na prvních univerzitách v Bologni, Paříži i jinde. V křesťanském světě vznikaly charitativní útulky pro nemocné poblíž klášterů, které byly v péči pověřeného mnicha – „infirmaria“. Péče o nemoci mysli byla pod vlivem církve doplňována a mnohdy nahrazována démonologickými a morálními výklady chorobných jevů. V křesťanské Evropě byla péče o duševně nemocné mnohdy kombinací předsudku a pověry s pozůstatky římského lékařství. U duševně nemocných hrozilo nebezpečí, že nemoc bude vykládána jako hřích nebo posedlost, byla ale hledána i souvislost s životními událostmi a stylem. U neklidu a podivného chování převažovalo v péči fyzické omezení, v léčbě se uplatnily také tresty nebo rituály exorcismu. Posedlost a obcování s ďáblem byla snadno zobecnitelná vysvětlení pro poruchy chování a konflikt s normami okolí. Duševně nemocní měli různý osud. V době vrcholného středověku byly položeny základy diagnostiky čarodějnictví. Kniha Malleus maleficarum, učené dílo dominikánských mnichů H. Institorise a J. Sprengera z roku 1487, se stala příslovečnou příručkou diagnostiky a léčby spolků s ďáblem. Identifikace lidí posedlých a ovládaných ďáblem byla posláním církevní inkvizice a podporovala ji řada uznávaných právníků.

Po církevním procesu následovalo odsouzení a upálení již jako akt světské spravedlnosti. „Hon na čarodějnice“ v Evropě vrcholil v 16. století. Někteří význační lékaři té doby, například nizozemský učenec Johannes Weyer nebo autor klinicky věrných popisů duševních poruch, bazilejský profesor Felix Platter, podporovali medicínský přístup k duševní patologii a budili pochybnost o moci démonů nad lidmi. Humanističtí myslitelé jako např. profesor Lovaňské univerzity Juan Louis Vives hájili individuální přístup k duševně nemocným a argumentovali prospěšností domluvy a dobrého vztahu s pacientem. Ne všichni duševně nemocní se stali oběťmi inkvizice nebo démonologického modelu duševní abnormality. Zájem a peníze pacientových blízkých významně ovlivňovaly jeho osud. Duševně nemocní bez peněz, štěstí nebo podpory rodiny, potřebných k ochraně a zajištění péče, se potulovali po zemích středověké Evropy odkázáni na náhodu. Církev, především kláštery, ale také chrámy a kostely nabízely pro duševně nemocné charitativní útulky. Známý je model péče v belgickém Gheelu, kde od 13. století byla pod patronací kanovníků od sv. Dymfny zřízena jakási kombinace komunitní péče a dlouhodobého nočního stacionáře. Duševně nemocní se na noc uchylovali do zařízení spravovaného církví a den trávili v rodinách občanů městečka, u kterých také pracovali. Systém po staletí poskytoval alternativu k vyloučení ze společenství spojeného s psychiatrickým onemocněním. Mnoho měst umisťovalo nepohodlné duševně nemocné společně s žebráky, tuláky a drobnými přestupníky pravidel a zákona do městských špitálů. Tato obecní zařízení omezila nepohodlné jedince, zajistila nad nimi dohled a zároveň jim zajistila přežití. Řada takových míst ve větších městech vystavovala své chovance drsnému nebo krutému zacházení od dozorců, kteří někdy využívali jejich nápadnosti k tomu, aby vydělávali na jejich veřejném předvádění. Některé ve středověku založené instituce spravované zpočátku církevními řády jako charitativní útulky přetrvaly staletí. Dnešní přední evropský odborný ústav Institut psychiatrie Královy koleje v Londýně je spojený s nemocnicí zřízenou ve 13. století řádem sv. Marie Betlémské. Jeho zkomolený název „Bedlam“ se dodnes traduje jako synonymum hrůzného chaosu. V raně osvícenské době se „šílenství“ členilo podle klasifikace Skota Williama Cullena na stavy melancholie, manické stavy a demence. Dobové metody péče zahrnovaly postupy represivní i medicínské: omezování, pouta, výchovné tresty, ale i pouštění žilou, klystýry, diety a podávání rtuťových preparátů k pročištění… a podle okolností i modlitby.

© Psychiatrie a pedopsychiatrie / Ladislav Hosák, Michal Hrdlička, Jan Libiger, kol.

„Moře je symbolem kolektivního nevědomí, neboť pod zrcadlící se hladinou skrývá netušené hlubiny. Ti, kteří stojí za ním, stínové personifikace nevědomí, vpadli jako záplava na pevninu (terra firma) vědomí. Takové vpády jsou nepříjemné, protože iracionální a pro postiženého nevysvětlitelné. Znamenají závažnou alternaci osobnosti, protože okamžitě tvoří trýznivé osobní tajemství, které postiženého odcizuje od jeho okolí a zcela jej od něho izoluje. Je to něco, „co nelze nikomu říci“. Člověk se totiž obává, že bude podezírán z duševní abnormity; s určitým oprávněním, vždyť u duševně nemocných se děje něco podobného. Nicméně od intuitivně chápaného vpádu až k patologickému přemožení je ještě dlouhá cesta; to ale laik neví.“

— Carl Gustav Jung švýcarský psychiatr a psychoterapeut, který založil analytickou psychologii

— Výbor z díla V. - Snové symboly individuačního procesu, 1875 - 1961

Handicap ve světové fotografii,

doba minulá.

Přesvědčení o významné společenské roli humanitární fotografie sdílí mnoho autorů po celém světě. Touha postihnout nespravedlnost a podat svědectví. Snímky, které dokumentují počátky psychiatrie, dnes už autorské práce fotografů, které zůstávají takřka jediným obrazovým svědectvím z minulých dob. V období posledních třiceti let vyvíjely vlády po celém světě strategie a politiky, které si kladly za cíl zavedení systémů komunitního přístupu péče o duševní zdraví, jenž měly nahradit zastaralé instituce. Navzdory tomu nebyly vytvořeny efektivní služby, které by byly schopny poskytnout kvalitní celkové řešení, jen v poměrně malém množství situací, to se týká zvláště velkých měst.

Richard Avedon

(15. květen 1923 New York – 1. říjen 2004 San Antonio)

Mental Institution,
East Louisiana State Mental Hospital,
Jackson, Louisiana, 1963

Azylová zařízení a ústavy pro duševní zdraví jsou v západní společnosti relativně moderním konstruktem. Reforma jednoho z největších azylových domů v Paříži, Hôpital Pitié-Salpêtrière během francouzské revoluce inspirovala v první polovině 19. století vlnu humanitárních reforem. Díky tlaku na politické kroky byly v Anglii přijaty občanské závazky týkající se péče o „chudáky a blázny“. Ve Spojených státech amerických začala Dorothea Lynde Dixová (Dorothea Lynde Dixová, která provozovala školy pro děti z chudých rodin a psala učebnice. Také kritizovala nedůstojné podmínky, v nichž byly tehdy nuceny žít duševně choré osoby, a zasadila se o budování moderních psychiatrických ústavů), inspirovaná reformami v Anglii, lobovat za politickou podporu komunitní péče o duševně nemocné, vyšetřovat zneužívání a hlásit nedůstojné podmínky stávajících azylových domů. Do roku 1860 byla Dix národní osobností, která prosazovala legislativu a prostředky na státní úrovni, zajišťovala financování nedostatečně financovaným institucím a budovala tolik potřebná nová zařízení.

Mezi šedesátými a sedmdesátými lety azylová reforma procházela americkými zeměmi, k čemuž často přispěla i ilustrovaná reportáž. Richard Avedon, módní fotograf a portrétista dvacátého století, významně přispěl k reformnímu hnutí v roce 1963, kdy v únoru téhož roku fotografoval ve Státní duševní nemocnici v Jacksonu ve východní Louisianě. V osobní korespondenci Avedon uvedl, že má v úmyslu zaslat výtisky svých obrazů prezidentu Kennedymu jako vizuální podporu pro jeho zákon o péči o duševní zdraví v komunitě. Kromě toho Avedon umožnil neziskovým organizacím v Louisianě používat jeho fotografie bez poplatků v rámci kampaní na zvyšování povědomí a získávání finančních prostředků pro pečovatelská zařízení. Tento dokument situoval fotografie mentálního ústavu Richarda Avedona do širšího historického kontextu fotografické advokacie a reportáží ve vztahu k institucionální reformě a osvětlil proaktivní zapojení umělce s občanským závazkem při péči o duševně nemocné a jeho pomocnou ruku v politickém procesu.

© Richard Avedon, Self-Portrait, New York City, 2002

Mezi šedesátými a sedmdesátými lety azylová reforma procházela americkými zeměmi, k čemuž často přispěla i ilustrovaná reportáž. Richard Avedon, módní fotograf a portrétista dvacátého století, významně přispěl k reformnímu hnutí v roce 1963, kdy v únoru téhož roku fotografoval ve Státní duševní nemocnici v Jacksonu ve východní Louisianě. V osobní korespondenci Avedon uvedl, že má v úmyslu zaslat výtisky svých obrazů prezidentu Kennedymu jako vizuální podporu pro jeho zákon o péči o duševní zdraví v komunitě. Kromě toho Avedon umožnil neziskovým organizacím v Louisianě používat jeho fotografie bez poplatků v rámci kampaní na zvyšování povědomí a získávání finančních prostředků pro pečovatelská zařízení. Tento dokument situoval fotografie mentálního ústavu Richarda Avedona do širšího historického kontextu fotografické advokacie a reportáží ve vztahu k institucionální reformě a osvětlil proaktivní zapojení umělce s občanským závazkem při péči o duševně nemocné a jeho pomocnou ruku v politickém procesu.

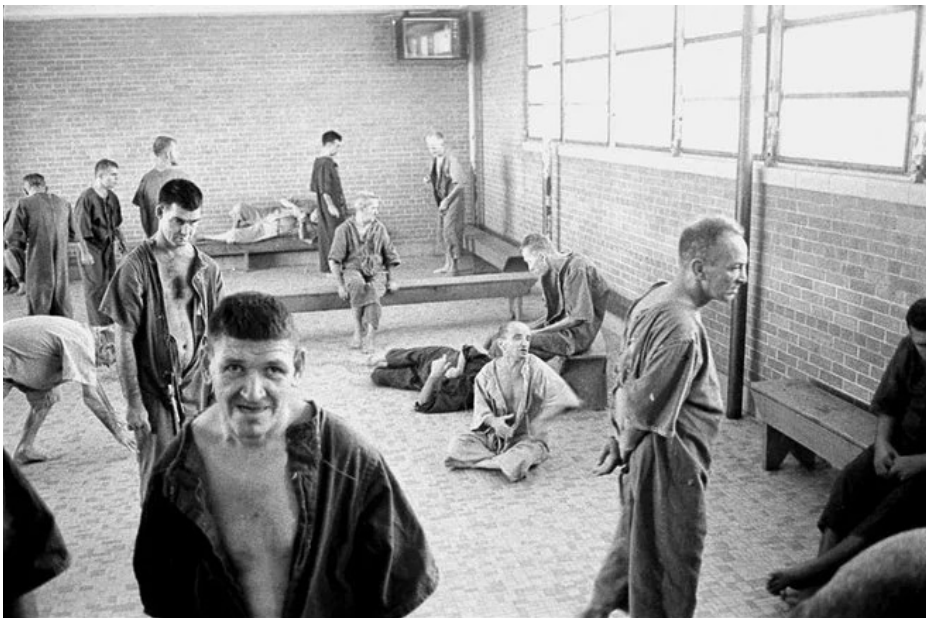

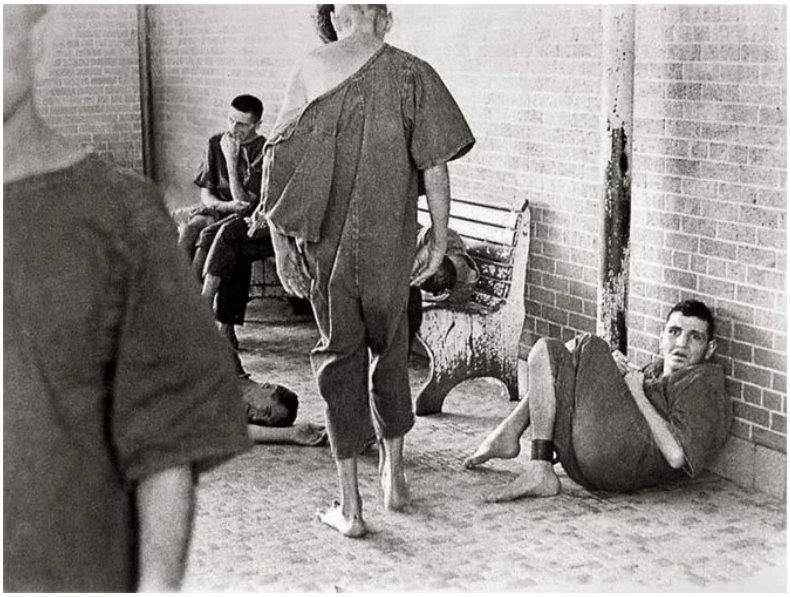

© Richard Avedon, Mental Institution, Louisiana State Mental Hospital,1963

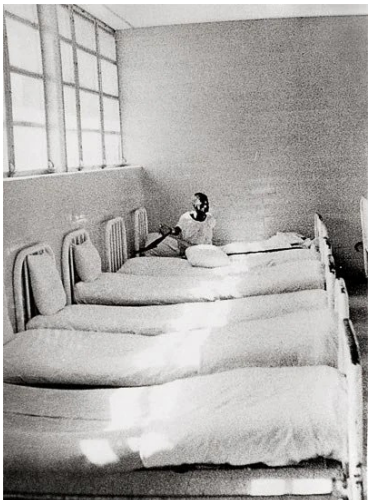

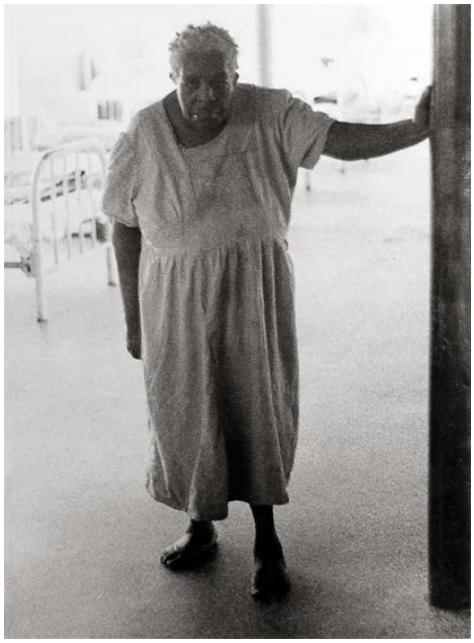

© Richard Avedon, Mental Institution, Louisiana State Mental Hospital,1963

Mary Ellen Mark

(20. březen 1940 Filadelfie – 25. květen 2015 New York)

Ward 81, 1979

Narodila se ve Filadelfii a fotografování se věnovala již od dětství. Americká fotografka, jejíž fotografie zkoumají sociální otázky jako bezdomovectví, osamělost, drogová závislost a prostituce. Pracuje především v oblasti černobílé fotografie. Popsala svůj přístup ke svým tématům takto:

„Vždy jsem cítila, že děti a mládež nejsou děti, ale „malí lidé“. Pohlížela jsem na ně jako na „malé lidi“, a buď se mi líbí nebo se mi nelíbí. Jsem posedlá duševně nemocnými. A podivnými lidmi za hranicemi společnosti.“

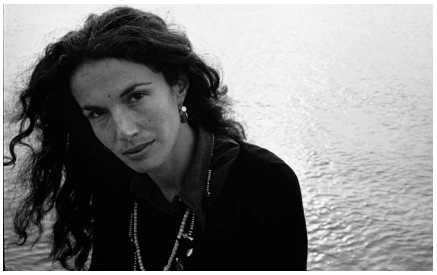

© Mary Ellen Mark, 1972

Jednou jsem slyšel příběh o dvou ženách v malém městečku v Československu. Na konci druhé světové války, když se blížilo vítězství a Němci byli nuceni uprchnout před ruským postupem, každá žena vyšla v euforii do ulic a zaútočila na ustupující Německé tanky, křičí a hází kameny. Němci vystřelili na první ženu a okamžitě ji zabijí. Druhá žena, z neznámých důvodů, byla uprchlými vojáky ignorována, hystericky křičela a byla odváděna svými krajany. Následně byla převezena do ústavu pro duševně choré, kde se lékařům podařilo ji uklidnit.
Ze ženy, která byla zabita, se stala hrdinka. Její fotografie byla na titulní straně novin. Její jméno se objevilo později v učebnicích. Po ní byla pojmenována ulice. Žena, kterou ignorovali, strávila pět let v ústavu pro duševně choré. Pokud vím, nikdo se neobtěžoval ji vyfotografovat.

Úvodní slovo Miloše Formana z knihy Ward 81,Mary Ellen Mark, New York City, 1979

V roce 1975 byla fotografka Mary Ellen Mark pověřena časopisem The Pennsylvania Gazette, aby nafotografovala natáčení filmu Miloše Formana z roku 1962 Přelet nad kukaččím hnízdem podle románu Kena Keseyho. Film se natáčel v psychiatrickém zařízení Oregon State Hospital v Salemu ve státě Oregon. Během natáčení se Mary E. M. setkala s ženami z Ward 81, jediného zamčeného nemocničního bezpečnostního oddělení pro ženy ve státě. Vězeňkyně byly považovány za nebezpečné pro sebe nebo pro ostatní. V únoru 1976, těsně předtím, než se oddělení uzavřelo (zaniklo v listopadu 1977), dostala fotografka Mark a Karen Folger Jacobs, spisovatelka a sociální vědkyně, povolení k delšímu pobytu na oddělení za účelem fotografování a rozhovorů se ženami. Mark a Jacobs tak na Ward 81 strávili 36 dní fotografováním a dokumentováním. Spisovatelka Karen Folger Jacobs přiznává, že během pobytu měla pocit degenerace vlastního těla a narušení sebevědomí.

„Karen Jacobs, spisovatelka, a já jsme spaly ve starém opuštěném oddělení vedle Ward 81. Každou noc jsme se zavírali v našich malých celách. Celou noc jsem slyšela podivné zvuky nad sebou, i když jsme byly v nejvyšším patře. Byla jsem opravdu šťastná, že jsem mohla zamknout celu a že Karen byla v cele vedle mě - bylo to velmi děsivé. Časem jsme si zvykly. Jedly jsme všechna jídla se ženami (kromě několika exkurzí do McDonald's). Účastnily jsme se všech aktivit – plavání, týdenní tanec s mužským oddělením (který trval 15 minut) a samozřejmě se připojily k ženám v nekonečných hodinách před televizí. Během pobytu, který trval 6 týdnů jsme se ve Ward 81 cítily jako doma. Nebylo to zas tak špatné...

Tyto ženy neměly sociální omezení. Řekly mi přesně to, co si zrovna myslely - buď slovy nebo signály. Od nich jsem se dozvěděla o přístupu a o tom, jak daleko jsem se mohla dostat s fotografií. Opravdu obohatily můj život. Knihu věnuji těmto ženám, také Dr. Deanovi Brooksovi, který nám umožnil přístup do pozoruhodných světů žen na Ward 81, také Miloši Formanu, který mě v roce 1974 zavedl do oregonské státní nemocnice, když mě pozval k fotografování jeho filmu Přelet nad kukaččím hnízdem."

Mary Ellen Mark, New York, 2008 www.maryellenmark.com/books/ward-81

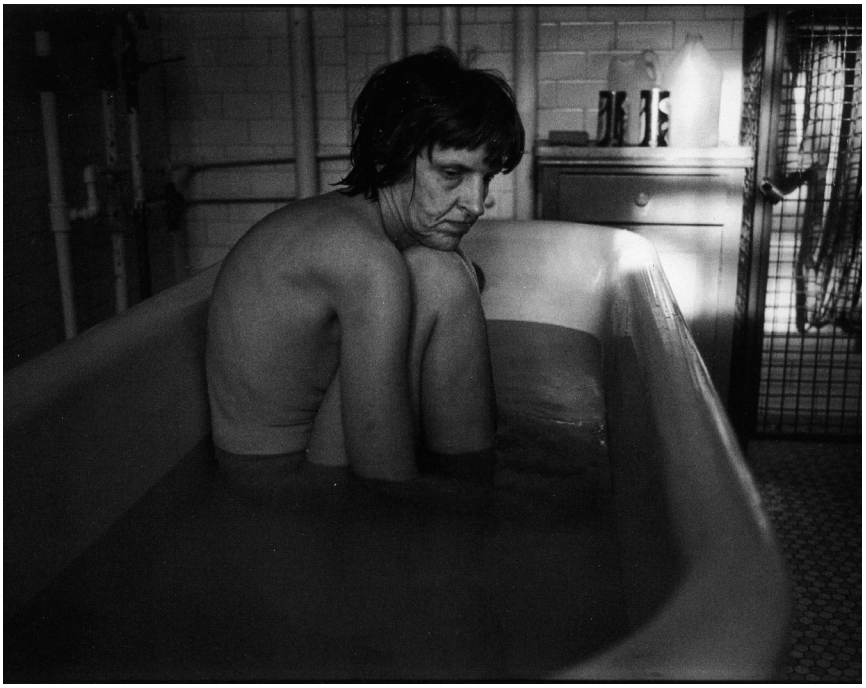

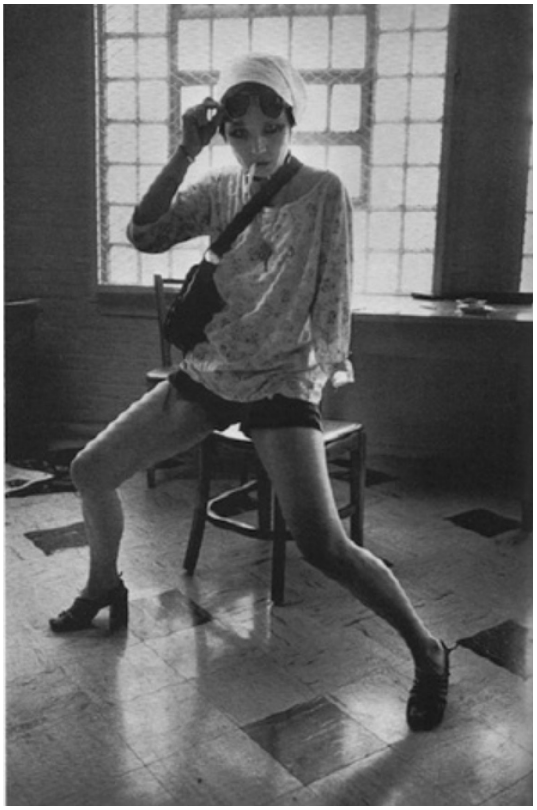

© Mary Ellen Mark, Mona, Ward 81, 1976

Diane Arbus

(14. březen 1923 New York – 26. července 1971 Greenwich Village)

Untitled, 2011

Untitled je třetí díl s fotografiemi Diane Arbus a jediný věnovaný výhradně jednomu projektu. Fotografie byly pořízeny v domovech pro mentálně postižené v letech 1969 až 1971, v posledních letech života fotografky. Ačkoli plánovala knihu o tomto tématu, většina fotografií zůstala nepublikována dodnes. Obrázky mají lyrickou kvalitu, emocionální čistotu, která je odlišuje od všech ostatních děl fotografa. „Konečně to, co jsem hledala," napsala v té době.

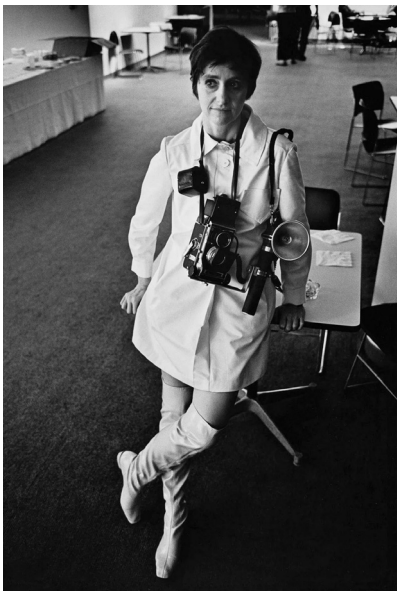

© Diane Arbus, 1967

I když její fotografie často nepůsobí vůbec optimisticky, jsou plné emocí. Svým přístupem obohatila pohled na realitu života. Na rozdíl od Avedona, který tlačil své modelky a modely do konkrétních póz, Arbus se snažila fotografovat přirozenost. Striptérky, prostitutky, transvestity, nudisty, lidi s nejrůznějším typem postižení fotografovala ve svém přirozeném prostředí. Oslavuje jedinečnost a sounáležitost nás všech. Od diváka vyžaduje to, co požaduje od umělce: odvahu vidět věci takové, jaké jsou, a ochotu přiznat jejich jedinečnost.

© Diane Arbus, Untitled, 1970 –71

Raymond Depardon

(*6. červenec 1942 Villefranche-sur-Saône)

Manicomio, 2014

Kapitolou, která následuje bych ráda krátce připomněla situaci ve světové fotografii s tématem handicapovaných v průběhu doby minulé i současné. Co se týká historie péče o lidi s duševní poruchou, je velmi smutná, plná nevratných omylů a lidského neštěstí. Způsoby, jakými se společnost obecně potýkala s postiženými, jsou často děsivé, přičemž příběhy o strašném zacházení ještě nebyly zcela odsunuty do minulosti. Důkazem je například fotografický cyklus „Manicomio“ Raymonda Depardona, který patří po řadu let k nejpozoruhodnějším postavám francouzské fotografie a dokumentaristiky.

Na začátku stál italský psychiatr, neurolog a pedagog Franco Basaglia, který byl vězněn na konci druhé světové války za své protifašistické názory. V šedesátých letech se stal ředitelem ústavu pro choromyslné ve městě Gorizia. Otřesné podmínky pro chovance mu připomínaly čas strávený za mřížemi a pravděpodobně proto se stal kritikem institucionalizované léčby. Když nastoupil do funkce ředitele ústavu v Terstu, zasadil se o významný posun takzvané deinstitucionalizace. To je proces, který umožní setrvání klienta v přirozeném prostředí. Ta směřovala k zotavení z dlouhodobé léčby ve velkých izolovaných zařízeních k podpůrné péči skrze odborné poradenství a terapie, komunitní služby a domovy, pěstounství atd., tedy metody, které duševně nemocným pomáhají mj. zůstat součástí společnosti. V roce 1977 měl Depardon to štěstí, že se setkal s Francem Basagliou, který ho povzbudil k dokumentaci institucí a situací v nich. To bylo ovšem až poté, co se ve městě Gorizia zvědavý Depardon vmísil do skupiny pacientů vracejících se z jídelny ústavu. Byl očarován stylem oblečení a chůze postižených lidí, až se náhle dveře zaklaply a Depardon začal fotografovat.

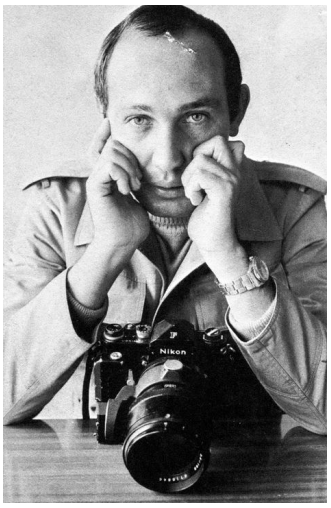

Raymond Depardon

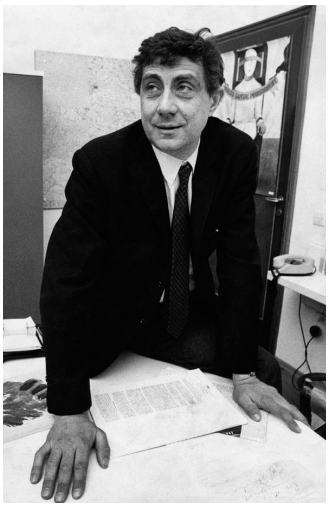
Franco Basaglia

„Často jsem se vracel do staré nemocnice v Terstu, místo zvané ‚manicomio', ‚bláznivý azyl'. Jednoho dne jsem sledoval tuto skupinu vycházející z jídelny. Co mě na pacientech zasáhlo: oblečení, které nosili, způsob, jakým chodili. Byl jsem k nim přitahován. Ocitl jsem se ve velmi starém „repartu"; dveře oddělení se za mnou zavřely, v dohledu nebyla zdravotní sestra. S hlukem a zchátralostí místa přiznávám, že jsem se na okamžik vyděsil. Začal jsem velmi tiše fotografovat.

Každý den jsem se tam vracel. Celý čas jsem strávil na tomto oddělení. Nikdo se mě nikdy na nic nezeptal. Jednoho odpoledne jsem slyšel někoho křičet a otevřel dveře. Ocitl jsem se tváří v tvář tomuto muži v kleci. Měl jsem pochybnosti ohledně jeho fotografování. Zeptal jsem se zdravotní sestry, proč mu bylo poskytnuto toto konkrétní zacházení. Řekla mi, že ten muž byl násilný a nebezpečný, zejména pro sebe.

Franco Basaglia mě pozval do skvělé restaurace v Terstu. Myslel jsem, že mě bude kárat za to, že jsem fotografoval oddělení „chronických" pacientů. O tom se nezmínil. Mluvil o jiných věcech. Když skončila večeře, přiznal jsem se. Okamžitě mě uklidnil: „Budete zde fotografovat pacienty, které nikde jinde neuvidíte, ale ve Francii a Americe je to úplně stejné. Psychiatrická léčebna je tak učinila. Teď je příliš pozdě, nemůžu pro ně nic jiného udělat. „Pořiďte své fotografie," dodal, „jinak by nám lidé neuvěřili."

Raymond Depardon/Magnum Photo

Významný francouzský dokumentarista a fotograf Raymond Depardon je původem z farmářské rodiny, ale brzy se přestěhoval do Paříže, kde počátkem 60. let započal svou kariéru fotoreportéra. Depardon fotografoval v různých azylech po celé Itálii, včetně San Servolo, ostrova u benátského pobřeží, v němž byl v 18. století benediktinský klášter přeměněn na zařízení pro duševní zdraví, nyní je muzeem. Depardon fotografoval toto zařízení, víceméně se mohl svobodně pohybovat a fotografoval dle libosti v několika dalších azylech, zatímco ty byli v postupně uzavírány. Setkal se s podmínkami, které lze očekávat: přeplněné prostory, vyčerpaný personál, alespoň jeden pacient pro svou vlastní bezpečnost zavřený v kleci. Ne všechny azylové domy byly samozřejmě tak hrozné a Basaglia, inovativní myslitel, zavřel terstský azyl a ubytoval své nejschopnější pacienty do bytů v centru Terstu. San Clemente, další ostrovní azyl, který Depardon vyfotografoval a vytvořil předmět svého filmu z roku 1982, San Clemente, je nyní luxusním hotelem.

https://www.featureshoot.com

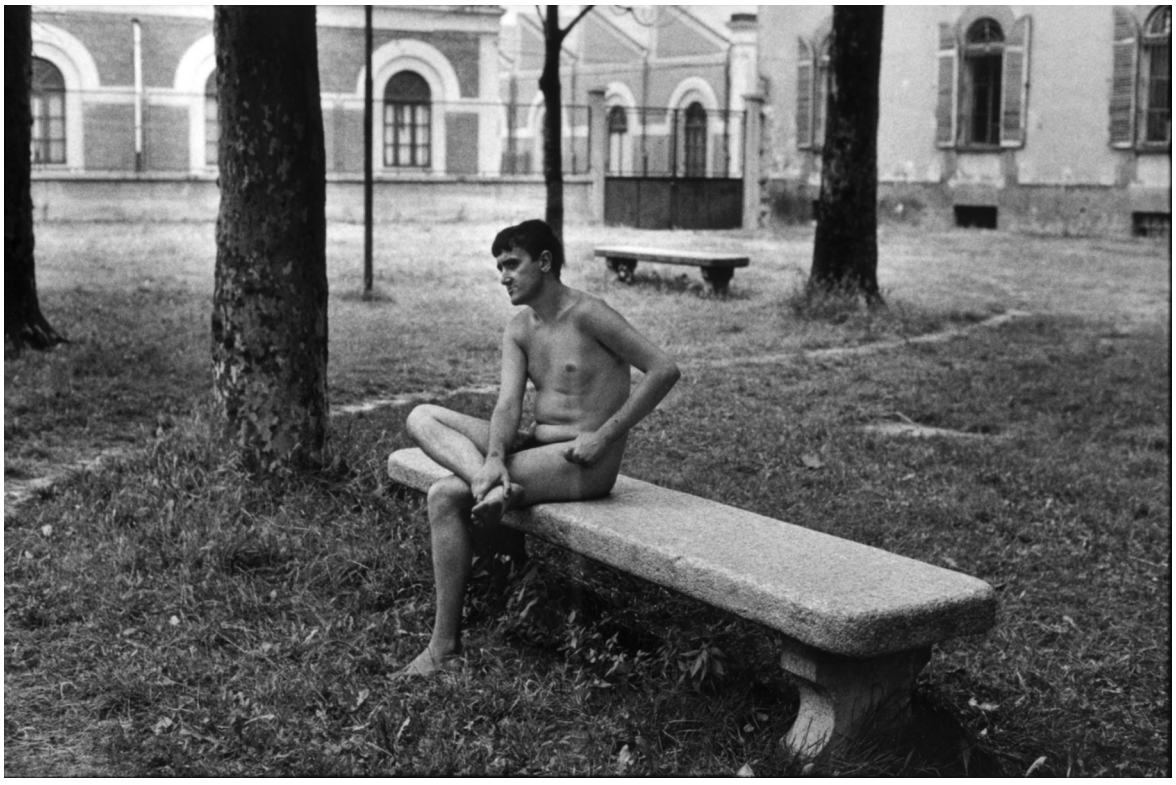

© Raymond Depardon, Itálie, 1979

© Raymond Depardon, Itálie, 1979

© Raymond Depardon, Itálie, 1979

© Raymond Depardon, psychiatrický azyl, Itálie, 1979

© Raymond Depardon, psychiatrická léčebna, Terst, 1979

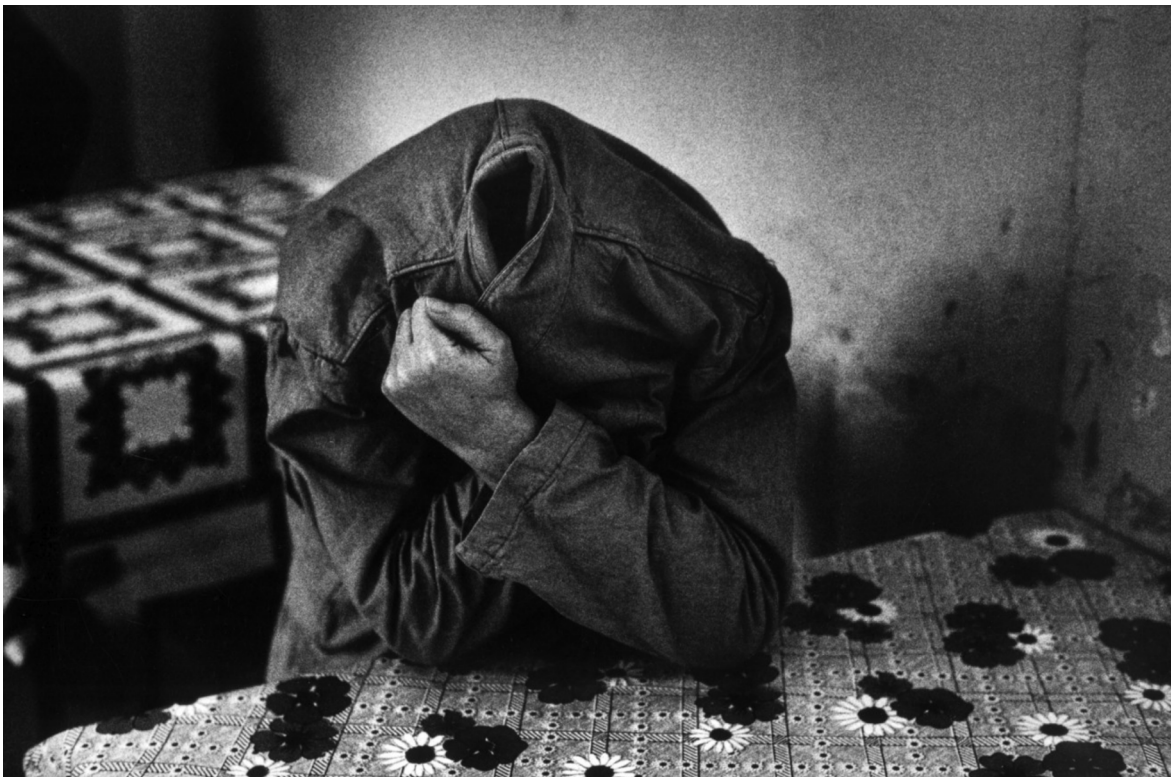

© Raymond Depardon, psychiatrická léčebna poblíž Turína, Itálie, 1980

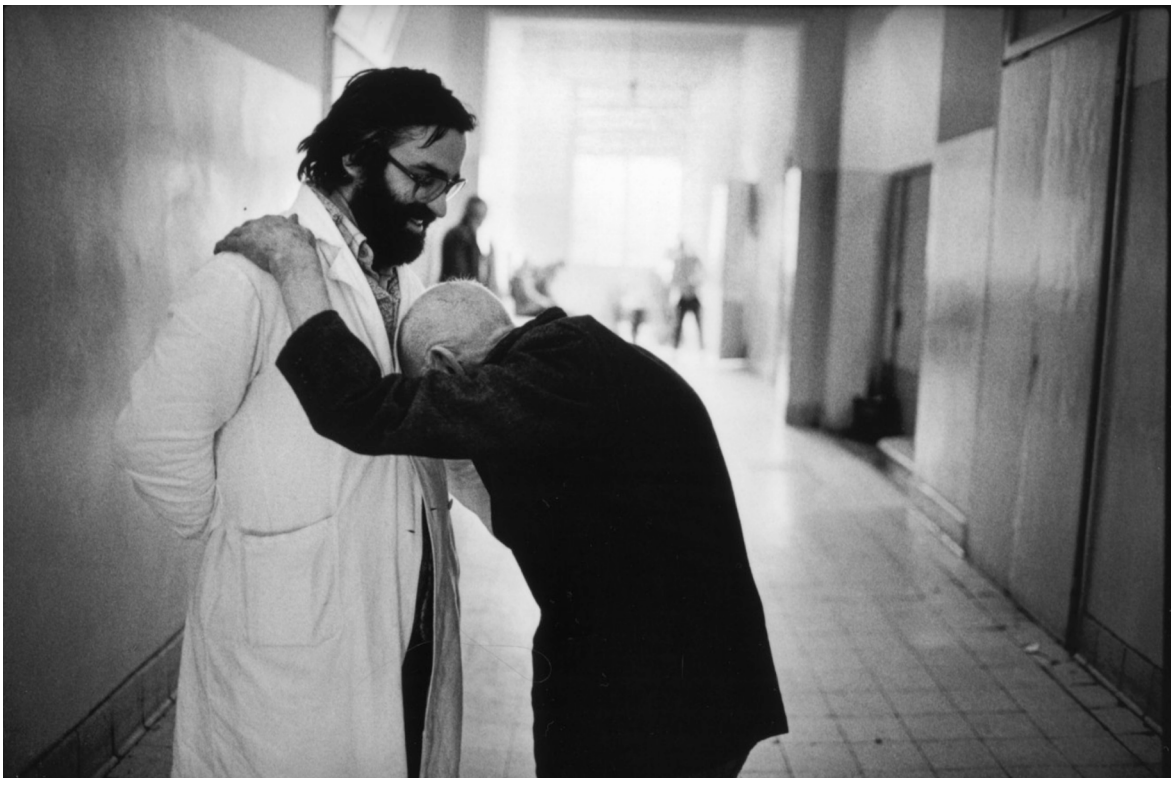

© Raymond Depardon, psychiatrická léčebna, Benátky, 1979

Dagmar Hochová

(10. března 1926, Praha - 16. dubna 2012, Praha)

Zadním východem, 2008

Cykly fotografií věnované zejména dětem a starým lidem, v nichž Dagmar Hochová dlouhodobě zpracovávala obecně platná témata, a které představují jeden z vrcholů české humanitární fotografie, jsou jen částí jejího mnohem rozsáhlejšího díla. Například cyklus Řádové sestry (1964 - 1984), na který pak navazuje soubor Vztah k dětem (1983–1986).

Na fotografiích, které zařazuji do své písemné práce můžeme vidět vztah dětí s řádovými sestrami z Ústavu sociální péče z Horní Poustevny (1986) a z Velehradu (1983). Tyto fotografie jsou svědectvím a pamětí na dobu, kdy skupiny těchto lidí byly „vystrčeny“ z naší, tehdejší Československé společnosti a žily daleko v pohraničí. Tak daleko, aby nepřekážely v budování socilizmu. Říká se, že se o toto svérázné soužití zasloužili sami komunističtí hodnostáři, protože tyto dvě skupiny si „prý“ již nemohly navzájem uškodit.

Budovy, v nichž se jejich životy odehrávaly, se zdají být šedé a smutné. Když se ale skutečně podíváme, co se na fotografiích odehrává, šeď je ta tam. Ve tvářích a pohybech sester i dětí vidíme radost, a hned v zápětí vztah lásky...Nejde rozhodně o nějakou kýčovitou a spotřebně líbivou lásku z pohlednic. Sestra Damiána zavazuje chlapci tkaničky, jiná sestřička tančí jako zajíček. Jakoby za mříží komunistického nezájmu rostlo něco, co se jen těžko dá pojmenovat slovy, ale co se podařilo zachytit objektivem

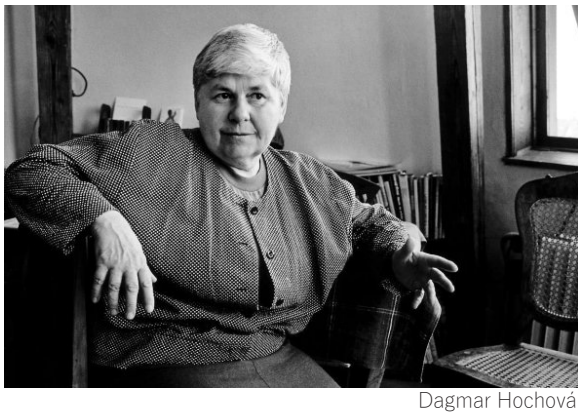

Dagmar Hochová

Rozhovor se sestřičkou - vychovatelkou z kongregace
Školských sester od Notre Damme

Po chvíli hledání se nám podařilo najít jednu z řeholnic, kterou Dagmar Hochová fotila s dětmi v Poustevně. Přála si, abychom nezmiňovali její jméno, ale ochotně nám vyprávěla o své cestě z mateřského kláštera přes sběrný tábor v Oseku až do ústavu k postiženým dětem v Poustevně. Překročila už devadesátku, ale o dětech z Poustevny povídá s velkou radostí a energií. Všechny děti na fotografiích poznala, okamžitě si vybavovala jména a příběhy. Třeba jak se děti modlily za zesnulého vlčáka a jak se jí chtělo smát, ale kvůli dětem musela zůstat vážná a modlila se s nimi. Nebo o tom, jak se sestrami pro děti pořádaly velkolepé oslavy, kde se podávala káva, o které se slavnostně říkalo že je „burgundská“. Byla to lež, přiznává, ale dětem pro radost. Na paní Hochovou si dobře pamatuje. „Říkala jsem jí, že jí nezapomenu, že mě vyfotila tak tlustou“, vzpomíná a směje se.

Sestřičko, kdy jste přišla do Poustevny, a jaké to tam bylo?

Do Poustevny jsem přišla v roce 1965 (naše sestry tam byly od roku 1960). Asi 120 dětí žilo ve dvou domech. V jednom byli ti ležící a v tom druhém, kde jsem byla já, děti chodily. Ty domy byly po sudetských Němcích víš, bývalá manufaktura a hotel. Když jsem přišla, dvě hodiny jsem byla s dětmi, a potom jsem se šla do koupelny vybrečet, dokud jsem si nezvykla.

Proč jste plakala?

Protože mi bylo líto, že jsou to chudáci, že nemůžou rozumět tomu, čemu rozumíme my.
No, a když jsem potom v roce 1988 odcházela, tak jsem taky brečela. Tak jsem je měla ráda a nechtělo se mi od nich.

Jaké ty děti byly?

Ivetka byla taková malá a neuměla chodit, ale potom se rozchodila, vždycky si cumlala palec a když tam byl Mikuláš, tak slibovala, že už cumlat nebude, ale hned když odešel, tak měla zase palec v puse. Martina polykala klíče a matky. Hned jak někam přišla, tak všechny klíče našla. Těch dětí bylo hodně a každé to dítě bylo extra. A každému se muselo rozumnět extra. My jsme je měly rády. Večer, když se zhasínalo, tak jsme jim zpívaly nebo jsme se s nimi modlily.

A jak myslíte, že vás ty děti vnímaly?

Měly nás rády. To bylo všude vidět. Nedaly na nás dopustit.

Jak vlastně děti do poustevny dostaly?

Komunisté děti vyřadili z měst na periferii a dali je do domů zabraných po Němcích.

Směly jste s dětmi chodit do kostela?

Ne, ale pan ředitel řekl svým nadřízeným, že ty děti tomu stejně nerozumí, že je to pro ně jako divadlo. A tak to bylo vyřešené, mohli jsme chodit.

Jak tomu děti rozuměly?

Tak nějak po svým, přirozeně. Oni to mají dobrý, na světě i na věčnosti.

Alžběta Filipová, Ivan Folletti
Dagmar Hochová, Zadním východem, 2008

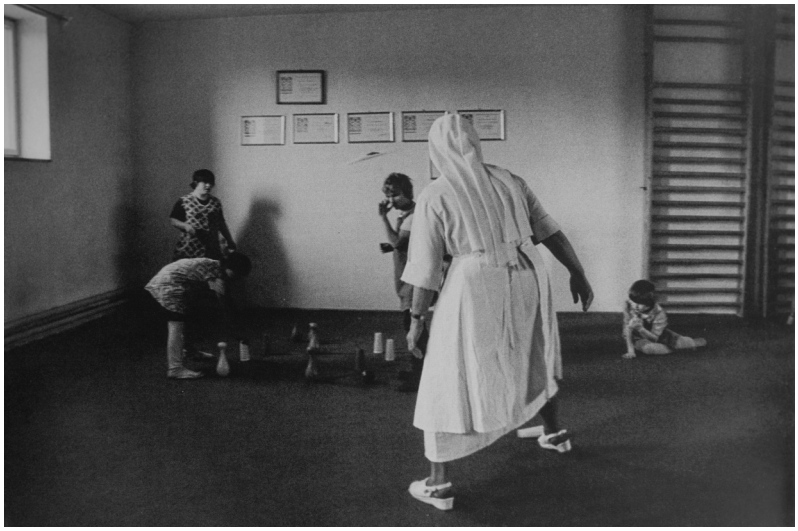

Handicap ve české fotografii,

doba současná.

Následující kapitolu věnovanou současné české fotografii na téma handicap zahájím textem o výstavě fotografií ze života Marcely Mrkvové, ženy s Downovým syndromem, která žila ve šťastné rodině navzdory těžké době. Proběhla v roce 2018 v kavárně Bílá Vrána. Snímky spolu s autentickými zápisky mapují její život s postižením od roku 1938 do roku 2010, kdy je autorem desítek fotografií z větší části její otec. Autorkou zápisků je Marcela sama. Série záběrů zachycuje zvláštní holčičku ve všedních situacích, učí se chodit, s maminkou si čtou z knížky, se slepicemi na dvorku, nostalgie oprýskaných zdí vesnických stavení, koupání v plechové vaničce, před kostelem na Jiřího náměstí, první svaté přijímání, sběr jablek v sadě. Pozdější fotografie pak zachycují její život v rodině i ve společnosti, návštěvy příbuzných, v lázních, v tanečních, jako učnice v dílně, na každoročních masových rekreacích zdravotně postižené mládeže. Cílem je návštěvníky výstavy seznámit s tím, jak se rodina vyrovnala s narozením dcery s Downovým syndromem a jak se se svým postižením vyrovnala sama Marcela.

Život s Downovým syndromem
1938 - 2010

Život s Downovým syndromem od války po současnost - výstava soukromých fotografií ze života Marcely Mrkvové, ženy s Downovým syndromem, zachytila její život s postižením od roku 1938 do roku 2010. Praha 10. ledna 2018 a Kavárna Bílá Vrána (www.kavarnabilavrana.cz), sociální podnik provozovaný organizací POHODA o.p.s, zve na výstavu fotografií ze života Marcely Mrkvové
(*1938 – †2010), ženy s Downovým syndromem. Bílá Vrána je sociální podnik Ve Smečkách 5 na Praze 1, kde pracují lidé s mentálním postižením. Výstava je součástí projektu Momentální scéna, který podporuje právě zaměstnávání lidí s postižením. Příběh Marcely Mrkvové vypráví o tom, jak se jedna rodina vypořádala s narozením holčičky s Downovým syndromem. Také je to příběh o tom, jak se se svým životem vypořádala sama Marcela. Tento příběh je ukázkou toho, jak silná rodičovská láska přináší celoživotní důvěru v sebe, v lidi a svět. Tento příběh může ukázat lidem, že i s postižením se dá prožít krásný a plnohodnotný život.

Dítě s Downovým syndromem ve válečné době

Marcelka Mrkvová se narodila 2. 4.1938 v Praze jako jediné dítě Štěpánky Mrkvové a Adolfa Mrkvy (o němž říkala, že byl po Štefanu Kábrtovi československým prezidentem). Marcelka se narodila s Downovým syndromem. S rodiči bydleli v bytě v Polské ulici v Praze na Vinohradech. Tatínek pracoval na ministerstvu zdravotnictví, kde podle vlastních slov Marcelka posléze pracovala taky, zvedávala tam telefony. Maminka byla v domácnosti a starala se o Marcelku. Marcelka nastoupila v roce 1945 do základní dívčí školy na Vinohradech, ale byla kvapem přeřazena do zvláštní školy ve Slezské ulici. Tam se naučila číst, psát, počítat. Poté se vyučila zahradnicí na zvláštní učňovské škole na Vyšehradě a chodila do práce. Nejdříve pracovala v zahradnictví a posléze byla baličkou polárkových dortů v krabičkárně v Polárkárně. Marcelka vždy ráda pracovala. Maminka ji naučila vařit, péct, prát, nakupovat, uklízet, háčkovat – zkrátka vést domácnost. Marcelka se plně účastnila života své rodiny a jejího společenského prostředí. Dle řady fotografií a seznamů adres lze soudit, že rodina udržovala blízké vztahy s dalšími příbuznými. Chodili do opery, jezdili do lázní, do Alp, na rekreace do Tater.

Dokud žili její rodiče, Marcelka nebyla registrována na úřadě sociální péče, protože to nebylo potřeba. Po smrti maminky Marcelka zůstala ve svých 60 letech sama a musel jí být ustanoven veřejný opatrovník. Paní, které maminka odkázala byt za to, že se o Marcelku postará do konce jejího života, jí chtěla umístit v ústavu. Marcelčina opatrovnice tehdy oslovila o.p.s. Pohoda a protože Marcelka nechtěla z bytu, kde žila celý život, odejít, začal tam za ní docházet asistent z Pohody. Na návštěvy za ní začala chodit paní Ivanka, skoro stejně stará paní s Downovým syndromem. Zkamarádily se a Marcelka nadšeně souhlasila s přestěhováním do chráněného bydlení Pohoda v Sokolské ulici. Paní Marcela Mrkvová žila v chráněném bytě na Sokolské ulici v Praze dvanáct let, od samého vzniku organizace Pohoda. Až do pozdního věku byla velice energická a tvrdohlavá, veselá a velmi laskavá. Ve věku 72 let v listopadu 2010 zemřela. Marcelka byla jedním z nejdéle žijících lidí s Downovým syndromem. Zbyly nám po ní fotografie, zápisky, předměty, vzpomínky, ze kterých skládáme její příběh.

Bára Kiliesová POHODA o.p. s.,
Praha, 2018

2. 002) dědeček se Lavičky jak Bidrmana ruce a chodí

2. 003) babička smrt chová na ruce

2. 001 Marcelka
líčí na plence

9.006 Řada britů pro obraz
Bílí domečky strýčka
Gusta líčí Máňa
drží v náruči
malou Marcelku
stojí vedle sebe
na suché podlaze

© Stanislav Klajban, Jindřich Štreit, Mezi námi, 2001

Fotografové, které jsem si pro svou práci vybrala, zpracovávají projekty s tématy cílenými na konkrétní problematiku s úmyslem pomoci jejich zveřejněním knižně, výstavou nebo publikováním v tisku. Spolupracují s humanitárními organizacemi, které využívají fotografie pro svou propagaci a informování veřejnosti. Projekty se také týkají problémů v rozvojových zemích.

První stránky této kapitoly věnuji vynikajícímu fotografovi a mému oblíbenému pedagogovi Jindřichu Štreitovi, výjimečné osobnosti české fotografické scény se silným sociálním cítěním a obrovským srdcem. Mezi projekty spojené s touto tématikou zařazuji například Náš svět, 1998, Mezi námi, 2001, Spolu, 2003, Cesty života,2003, Jedno světlo, 2011, Ruku v ruce - touha je zázrak, 2017. Několik z mnoha projektů Jindřicha Štreita, vedle kterých celoživotně dokumentuje vozíčkáře, nevidomé, pacienty s poruchou autistického spektra, děti s Downovým syndromem nebo také děti léčené v sanatoriích po prodělání dětské mozkové obrny.

Text o autorovi přenechávám bez úprav vzhledem k tomu, že se stále ve stejném znění opakuje v závěru většiny jeho knih. Myslím, že nejlépe popisuje jeho život a uvádím jej tedy také bez zásahu

JIndřich Štreit

„Jindřich Štreit. Narozen 5. září 1946 ve Vsetíně na Valašsku (Morava). V roce 1956 se s rodiči a sourozenci přestěhoval do podhůří Jeseníků (Těchanov). Vystudoval gymnázium v Rýmařově (1963) a pedagogickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, obor výtvarná výchova (1967). Ženat od roku 1971, manželka Agnes, dcera Monika. Po absolvování univerzity začal vyučovat na základní devítileté škole v Rýmařově, následujícího roku se stal ředitelem školy v Sovinci a později v Jiříkově. Kromě své pedagogické a fotografické činnosti se věnoval veřejně prospěšné práci. Od roku 1974 vedl galerii v Sovinci, od roku 1998 v Bruntále. Od roku 1981 úzce spolupracuje s progresivními umělci v Praze, Brně, Bratislavě a v dalších kulturních centrech České republiky i v zahraničí. První impuls k fotografování dostal od otce. V roce 1964, v době studií, ho podnítil k fotografování prof. Jan Bukovjan. Štreit se účastnil fakultních výstav a studium zakončil první samostatnou výstavou (1967). Od roku 1972 se koncepčně věnoval zobrazování vesnického života. Soustředil se na portrét a romskou tématiku. V letech 1974 – 1977 absolvoval Školu výtvarné fotografie, jeho závěrečnou prací byl soubor z divadelního zákulisí. V roce 1982 se zúčastnil jako jediný fotograf nepovolené výstavy neoficiálních výtvarných umělců na tenisových kurtech v Praze, kde jeho fotografie vzbudily pozornost tajné policie. Byl vzat do vyšetřovací vazby a posléze odsouzen k trestu odnětí svobody v délce deseti měsíců s podmíněným odkladem na dva roky. Důvodem stanovení trestu podle dvou paragrafů trestního zákona (hanobení republiky a jejího představitele) byla interpretace vystavených i nikdy nezveřejněných fotografií (po úřední prohlídce celého archivu fotografa). Součástí trestu bylo zabavení části negativů a pozitivů a fotoaparátu (coby nástroje trestných skutků). Jindřich Štreit měl zakázáno pokračovat ve své trestné činnosti fotografování a byl sledován. V dějinách fotografie je tento případ pravděpodobně unikátní. Po propuštění z vězení nesměl Štreit učit. Nejprve pracoval jeden rok v knihovně a po uzavření soudního jednání si musel najít zaměstnání jako dispečer Státního statku Ryžoviště. Ještě intenzivněji se věnoval kulturní činnosti a fotografování. Po státním převratu v listopadu 1989 se Štreitova situace změnila. V letech 1991 – 1994 byl zaměstnancem okresního úřadu a posléze muzea v Bruntále. Od roku 1994 je samostatný fotograf. Je docentem na Filmové a televizní fakultě Akademie múzických umění v Praze a na Institutu tvůrčí fotografie Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Je rytířem DC a členem Sdružení Q Brno, Spolku olomouckých výtvarníků, Aktivu volné fotografie při Pražském domě fotografie a Umělecké besedy v Praze.“

Umělcovy první fotografie, na kterých můžeme vidět motivy handicapu, vznikly již v 70. letech. První koncepční fotografie byly na téma člověk. Objevili se na nich tělesně postižení nebo staří lidé. Když fotografoval své další cykly o vesnici z různých prostředí nebo v zahraničí, vždycky se tématu postižených nějakým způsobem dotknul. Nikdy je ale nezpracovával konkrétně, až do okamžiku, kdy jej oslovili pracovníci ministerstva zdravotnictví, zda by se tématu nevěnoval hlouběji.

Náš svět, 1998

Krátce po revoluci, kdy Jindřich odcestoval fotografovat do Francie, navštívil několik ústavů pro handicapované. Uvědomil si, že tato zařízení jsou na mnohem vyšší úrovni než ty v Česku. V této době vznikají v jeho tvorbě jedny z prvních fotografií na téma člověk a handicap. Po návratu z Francie začíná vyhledávat motivy zdravotně postižených i u nás v České republice, například ve Vincentinu, domě sociálních služeb ve Šternberku. Tam jezdil Jindřich za svou švagrovou, která tam pracovala v sociálních službách. Tehdy začal Jindřich fotografovat téma handicapu v životě dětí i dospělých a postupně byly tematické fotografie rozšiřovány o fotografie vozíčkářů a nevidomých z různých míst Česka. V té době to ještě nebyly projekty zaměřené pouze na toto téma. Fotografie vznikaly současně s projekty, na kterých Jindřich momentálně pracoval. Například zmíněný cyklus fotografií Lidé olomouckého okresu, 1995.

© Daniel Šperl, Náš svět, 1998

První samostatný projekt vznikl v roce 1998 pod názvem Náš svět. Ukazuje život obyvatel ústavů sociální péče očima fotografů a studentů FAMU v Praze, katedry fotografie a Institutu tvůrčí fotografie Slezské univerzity v Opavě. Výjimečný byl i tím, že současně propojil studenty obou vysokých škol. Kniha je velmi vzácnou výpovědí o našem světě a o lidech za ploty ústavů. Díky dokumentárním seminářům v Sovinci je pod vedením Jindřicha studentům umožněno poznat prostředí ústavů sociální péče. Tam se studenti snaží nalézat nové přístupy a způsoby zobrazení, které by posunuly naše poznání dál. Společně s pedagogem navštívili ústavy například v Nových Zámcích, Litovli, Šternberku, Rokytnici, Bílsku, Víceměřicích, v Čechách pod Kosířem a Skaličce u Hranic.

Zařízení navštěvovali téměř 5 let. Ve fotografiích je zachycen každodenní život, náročná práce personálu, zájmové aktivity, společenské akce a mnoho dalšího.
Projekt byl obohacen výtvarnými pracemi klientů ze zmíněných speciálních zařízení. Knihu vydalo Občanské sdružení ECCE HOMO Šternberk za finanční podpory Ministerstva zdravotnictví ČR v rámci „Národního plánu opatření pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení“. Projekt zrealizoval Jaroslav Kráčmar. Autoři fotografií v publikaci jsou: Jindřich Štreit, Daniel Šperl, Gary Freeman, Elke Latinovič, Vuk Latinovič, Vlado Bohdan, Nancy Bridges, Christof Höller, Björn Steinz, Kerstin Hacker, Walter Winkler a Jarmila Šimáňová.

© Jarmila Šimáňová, Náš svět, 1998

© Daniel Šperl, Náš svět, 1998

© Jarmila Šimáňová, Náš svět, 1998

Mezi námi, 2001

Cyklus s názvem Mezi námi volně navazuje na předcházející projekt Náš svět . Dne 4. září roku 2001 byla zahájena první samostatná výstava Jindřicha Štreita, na které jsme měli možnost vidět fotografie handicapovaných z období 1997 - 2000. Tato událost proběhla v olomoucké prestižní galerii zaměřené na prezentaci současného vizuálního umění, a to v Galerii Caesar. Tento cyklus fotografií představuje protiváhu předchozího projektu Náš svět, protože fotografie nevznikaly za zdmi ústavů. Jindřich se vydal opačným směrem a zaměřil se na handicapované, kteří se navzdory postižení dokázali integrovat. Fotografie z nového cyklu vznikaly převážně na Olomoucku, ale byly zde zastoupeny snímky i z Německa nebo Čech. Výstava putovala dále do Městského muzea v Rýmařově a k vidění byla i v Moravské galerii v Brně, 2002.

